

ILK BOLALIK DAVRIDAGI HISSIY KECHINMALARNING TA'LIMGA TA'SIRI

Ismoiljonova Shahrizoda Boburjon qizi
Qo'qon universiteti ta'lim fakulteti
Psixologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi,
Guljahon Eshonqulova
Qo'qon universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilk bolalik davridagi hissiy kechinmalarning nutqning rivojlanishi va ta'limga ta'siri, bola hissiyotlarida tashqi muhit va onaning roli qanday ekanligi so'rovnoma asosida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: tafakkur, ilk bolalik davri, hissiyot, xavotir, emotsionallik, xotira, o'zini anglash, jismoniy rivojlanish, aqliy rivojlanish.

Ilk bolalik davrining boshlariga kelib, bolada birinchi tafakkur operatsiyalari yuzaga keladi. Buni bola biror predmetni olishda harakat qila olganidan so'ng, uni sinchiklab o'rganishda ko'rishimiz mumkin. Ularning tafakkurlari, asosan, ko'rgazmali -harakatlar bo'lib, u atrof olamdagi turli bog'liqliklarni o'rganishga xizmat qiladi. o'zidan uzoqroq turgan koptokni biror-bir uzunroq narsa bilan itarib yuborish mumkinligini ko'rgan bola, "- endi mustaqil ravishda divan tagiga kirib ketgan koptokni" tayoqcha yordamida olish mumkinligini tafakkur eta oladi. Bu davrdagi bolalartafakkurida umumlashtirish katta o'rin tutadi. Ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatga molik, uning kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi muhim davr hisoblanadi. Bu davrdagi rivojlanishning asosini bolaning to'g'ri yurishi, muloqotga kirishishi va predmetlash faoliyatni egallash xususiyatlari tashkil etadi. Tikka va to'g'ri yura olish imkoni bolani, doimiy ravishda yangi ma'lumotlarni egallashga zamin bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar o'z xatti—harakatlari bilan juda faol va kattalar bilan muloqotga kirishishga intiluvchan bo'ladilar. Mashxur rus pedagoglaridan biri Lesgaftning fikricha: " Insonning bog'cha yoshdagi davri shunday bir davrki, bu davrda bolada kelgusida qanday xarakter xislatlari paydo bo'lishi belgilanadi va axloqiy xarakterning asoslari yuzaga keladi". Yosh bola gapira olmasa ham kattalarning suhbatini diqqat bilan tinglaydi va nimanidir tushunadi. Go'dak ona ko'ragini emayotganida ham biror narsani qiziqib o'ynayotganida ham quloqlari hamma narsani eshitadi va miyasi olingan ma'lumotlarni o'zlashtiradi. Go'dakning xotirasi u tushunguniga qadar barcha ma'lumotlarni saqlaydi. Biz so'zlarni to'g'ri qo'llash orqali bolalarning fikrlarini to'g'ri yo'naltirishni o'rgatamiz. So'zlar bola ongida tasvirli qiyofa hosil qiladi va bola undan o'z harakatlariga turtki oladi. Ilk bolalik davri aqliy rivojlanishning asosini, idrok va tafakkur harakatlarining yangi ko'rinishlarini tashkil qiladi. Tafakkurning rivojlanish darajasi so'z boyligining oshishiga, nutqning o'sishiga yordam beradi.

Ilk bolalik davrida xotira bilishdagi asosiy funktsiya hisoblanib, u bilishning barcha ko'rinishlarini rivojlanishida ishtirok etadi. Bu davrda bolaning xotirasi jadal rivojlanadi. Bolaning hayotiy tajribalarni o'zlashtirishida dastlab harakatli, emotsional va obrazli xotira ishtirok etadi. Bu borada harakatli va emotsional xotira ustunlik qiladi. Xotira bu yoshda asosan ixtiyorsiz bo'ladi. Bu davrdagi bolalarga ko'p kitob o'qib berish natijasida ular ertak va she'r va hikoyalarni eslab qoladilar, lekin bunday eslab qolish bolaning umumiy aqliy rivojlanishidan ham, xotirasining individual xususiyatidan ham dalolat bermaydi. Bu ilk bolalik davridagi bolalarning barchasiga xos bo'lgan nerv sistemasining umumiy egiluvchanligi natijasidir. O'zi va atrof hayoti haqidagi voqea va hodisalarda ketma-ketlik borligi uchun ham ularni hali to'diq ravishda xotirasida saqlab qola olmaydi.

Bu davrdagi bolalar asosan o'z hatti-harakatlarini o'ylab o'tirmaydilar, chunki hatti-harakatlar ularning hissiyotlari asosida bo'ladi. Bu yoshdagi bolalarning hatti-harakatlari

juda o'zgaruvchan bo'ladi. Masalan, bolaning yig'lashi hamda yig'idan to'xtashi juda tez o'zgaradi. Ilk davrda bolada o'z yaqinlariga: onasi, otasi, buvi-buvalari, tarbiyachisiga nisbatan muhabbat shakllanadi. Ilk bolalik davrida bu muhabbat boshqa shaklga o'tadi. Endi bola o'z yaqinlaridan maqtov olishga harakat qiladi. Ota-onalar tomonidan bolaning xatti-harakatlari va shaxsiy xususiyatlariga beradigan ijobiy emotsional baholari ularda o'zlarining layoqat va imkoniyatlariga nisbatan ishonchini shakllantiradi. U o'z ota-onasiga nihoyatda qattiq bog'langan bo'lib, intazomli va itoatkor bo'ladi. Ana shu bog'liqlik sababli bolaning asosiy ehtiyojlari qondiriladi, xavotirligi kamayadi. Onasi yonida bo'lgan bolalar ko'proq harakat qiladilar va atrof muhitni o'rganishga intiladilar. Bu davrda bola o'z ismini juda yaxshi o'zlashtiradi. Bola doimo o'z ismini ximoya qiladi, uni boshqa ism bilan chaqirishlariga norozilik bildiradi. Kattalarning bola bilan qiladigan muomala-munosabati uning o'zini alohida shaxs sifatida anglashini boshlanishga imkoniyat beradi. Uch yoshli bola eshitganlarini takrorlaydi va ko'rganlari va boshidan kechirganlari haqida gapiradi, ayniqsa kattalar unga yetakchi savollar bilan yordam berishsa. U allaqachon murakkab va hatto murakkab jumalarni ishlatadi, bu uning tafakkurining murakkabligini, uning aqliy rivojlanishining me'yoriy xususiyatini ko'rsatadi. Fikrga ko'ra, uch yoshli bola asosan o'z ona tilini egallashi kerak va bu hayotning uchinchi yilining mo'jizasidir. Ikki yoshdan uch yoshgacha bo'lgan bola kattalar bilan doimiy og'zaki aloqaga muhtoj.

U bilan gaplashing, aqli, jiddiy gapiring, shunda u aqli bo'ladi. Uch yoshida chaqaloq bir nima ekanligini tushunadi, oz va ko'p, o'ng va chap tomonlarni ajratadi. Uch yoshli bola shu qadar aqlliki, u butun narsani bitta xarakterli tafsilotdan taniydi: quloqlari bilan - quyon, tishlari bilan - fil. Ajablanarlisi uchinchi yilning ikkinchi yarmidan boshlab u konstruktiv o'yinni o'zlashtira boshlaydi, fantastika bilan qurish, rejalashtirishning birinchi elementlarini o'zlashtirish. Bola syujetli rolli o'yinga ham kiradi, lekin hozircha u asosan narsalar bilan o'ynaydi: bu erda u qo'g'irchoq uchun shifokor, mana haydovchi, ag'darilgan kursi esa unga mashina bo'lib xizmat qiladi. Biroq, asta-sekin u tengdoshlari bilan o'yinga o'tadi. Uch yoshli bola 30 daqiqagacha diqqatini bir narsaga qaratadi. Uch yoshli bola, agar u aqli bo'lsa, masxara qilishni idrok etadi, mag'rurlanadi, xafa bo'ladi, quvonadi, qayg'uradi, intiladi, sevadi, xayrixohlik, dushmanlik va hasad tuyg'ularini his qiladi, hamdardlikka qodir. Tuyg'ular tug'ma, lekin barcha tug'ma potentsiallar singari, ularni rivojlantirish kerak. Hissiy rivojlanish intellektual rivojlanish bilan chambarchas bog'liq. va bu jihatdan hissiy va aqliy tarbiya haqida, shuningdek, bolaning hissiy va aqliy rivojlanish darajasi haqida gapirish o'rinlidir. Aqliy rivojlanishning kechikishi bilan hissiy rivojlanishning kechikishi mumkin, keyin uch yoshli bola faqat ibtidoiy his-tuyg'ularni - zavq va norozilikni boshdan kechiradi va ularni taxminan ifodalaydi. Nozik emotsionallik, nozik aql bilan ajralmas tarzda rivojlanadi. Bolaning hissiyligini tarbiyalashning hal qiluvchi sharti onaning rang-barang va boy hissiyotidir. Ular chaqaloqqa sevgi haqida qancha gapirishmasin, agar u onasi bilan o'zaro sevgida buni boshdan kechirmagan bo'lsa, u unga noma'lum bo'lib qoladi. Unga qanchalik mehr, qayg'u, xayrixohlik va hamdardlik haqida gapirmasin, agar bu onaga xos bo'lmasa, bolaning ham qalbi tosh bo'ladi.

Ona nima bergan bo'lsa, bola o'ziga tegishlidir. Bolada aql rivojlanadi, lekin agar ona hissiyot bermagan bo'lsa, unda bolaning ongi sovuq, bir tomonlama, bundan tashqari, nuqsonli. Emotsionallikni tarbiyalashning ikkinchi jihati, bundan ham muhimi, hissiyotlarni ifodalash madaniyatidir. Yaxshi tarbiyalangan bola salbiy his-tuyg'ularni ifoda etishda o'zini tutadi. U ularni bostirmaydi, lekin u ham isterik emas. Norozi bo'lsa, u g'azablanadi, lekin g'azablanmaydi. Uning g'azabi uning ko'zlarida, u hatto yuraklarga tegishi, yig'lashi va qanchalik xafa bo'lganligini aytishi mumkin, ammo bu tajovuz emas va motor bo'roni emas. Bunday bola quvonchni tabassum bilan, hayajonli nutq bilan, onasini quchoqlab, o'pish orqali ifodalaydi. Agar u norozi bo'lsa, u qovog'ini chimiradi, notiqlik bilan sukut saqlaydi va yurakni

yirtib qichqirmaydi va hayajon bilan imo-ishora qilmaydi. Bu o'rgatiladi va talab qilinadi. Keyin aqlli, madaniyatli farzandimiz bor. Va, albatta, u aqlli. Uch yoshda chaqaloq allaqachon fikrlaydigan odam, lekin uni fikrlash qobiliyatiga yetkazish kerak. Ta'lim uchun hayotning uchinchi yilini sog'inib, ular juda ko'p narsani o'tkazib yuborishdi. Uch yil oldin potentsialli bola tug'ildi. Endi ular ko'p jihatdan amalga oshdi. O'sha to'qqiz oylik abadiy ayollar ishi, homiladorlikdan boshlab tug'ilishgacha, barcha sog'lom odamlar uchun mavjud; aqliy, hissiy, axloqiy "ko'tarilish" jasorati, tarbiya - ona va otaning ota-onasining jasorati. Va u faqat chinakam sevadiganlar uchun, faqat alohida shaxslar - Ona va Ota uchun mavjud. Hozirgi davr bolalaridagi eng katta muammo ona bag'ridan mosuvollik va buning natijasida ishonch tuyg'usi yetishmasligining kelib chiqishidir. Biz ona bag'rida, ona suti bilan katta bo'lgan bolalar bilan, onadan uzoqda, ona sutidan mosuvo bo'lgan bolalarning o'rtasida qanday farqlar mavjudligini bilish maqsadida so'rovnoma o'tkazdik. So'rovnoma natijasida shu ma'lum bo'ldiki, onasi bag'ridagi bolalarda ona tanasining tabiiy issiqligi bilan bola tanasining harorati muvozanatda bo'lishi bolaning jismoniy rivojlanishida muhim rol o'ynar ekan, ya'ni ona bag'rida katta bo'lgan bolalar, ona bag'rida katta bo'lmagan bolalarga nisbatan ancha baquvvat, jismoniy faol bo'lishar ekan. Ona bag'rida yotgan bolalar onaning yurak maromidan oladigan ishonch hissi bilan tartibli nafas olar va kisloroddan samaraliroq foydalanar ekan, natijada bunday bolalarning aqliy faoliyatlari ham, boshqa bolalarga qaraganda jadallik bilan rivojlana ekan.

Xulosa qilib aytadigan bulsak, bolada sodir bo'ladigan psixik o'sish bilan bir qatorda tafakkur ham rivojlana boradi. Bolada psixik o'sish va o'zgarish ular hayotida o'z o'rnini va mavqeyiga ega bo'lishi biroz murakkabroq kechadi. Buning sababi bir tomondan bolada hali yetarlicha tajribaning yetishmasligi bo'lsa ikkinchi tomondan kattalarning boladagi ehtiyoj va intilishlar ortida turgan rivojlanish xususiyatlarini to'liq anglab yetmasligi hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. Nashr. 20.07.2006. -32b
2. www.ziyo.uz kutubxonasi.
3. Sh.M.Mirziyoyevning "2017-2021 - yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" gi Qarori.T.2016-yil 29-dekabr.
4. Z. Nishanova, G. Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. o'quv qo'llanma. -T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. 160 b.
5. Yarashevskiy M.G. Psixologiya v XX stoletii M.1971.
6. Yosh bola demang ularni. Adem Gunesh. Nashr 2021-192b
7. Lyadus V.L.-Metodika prepodavaniya psixologii. Iz.vo. URAO 2000
8. Rivojlanish psixologiyasi Z.T. Nishonova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X. Xolnazarova .Nashr 2018- 242b.